

## ԱՆՍՈՎՈՐ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

1877ին շինուած այս աստիճանը, որ բազմահազար այցելուներ եւ ուխտաւորներ հրապուրած է, կը գտնուի Նիւ Մեքսիքո նահանգի, Սանթա Ֆե քաղաքը: Սակայն ի՞նչ կայ այնքան հրապուրիչ այս սովորական փայտէ շինուած աստիճանին մասին, որ փոքր եկեղեցւոյ մը վերնատունը կ'առաջնորդէ զայն գործածողները:

Անսովորը այն է, որ աստիճանը 20 ոտք իր բարձրութեան մէջ, օդին մէջ երկու անգամ ինքն իր վրայ՝ 360 աստիճան դարձած է առանց որեւէ կեդրոնական սիւնի, զարմանք պատճառելով մերօրեայ բոլոր ճարտարապետներուն, վարպետ ատաղձագործներուն, շինարարներուն եւ գիտնականներուն:

Ո՞վ կառուցած է այս հրաշալի աստիճանը:

Ահաւասիկ պատմութիւնը:

1848ին, երբ Նիւ Մեքսիքո նահանգը մաս կազմեց Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներուն, Սանթա Ֆե քաղաքը բազմամշակոյթ բնակչութիւն ունէր: Ամերիկացի հնդիկներ, սպանացիներ, մեքսիկացիներ եւ անկլօ սախոններ, տարբեր գունաւորում մը կու տային սա փոքր քաղաքին իրենց սովորութեամբ ու կենցաղով:

Այս ժամանակամիջոցին մէջ էր, որ շրջանի հովուապետութիւնը կը ստանձնէր ժան Պարթիսք Լամի Եպիսկոպոսը, որուն առաջնորդարանը կը գտնուէր Օհայօ նահանգի Սինսինատի քաղաքը:

Ան հարկը զգալով Քրիստոնէական ճշմարիտ Լոյսը տարածելու խաւարամիտ մարդոց՝ նամակներ գրեց իր հոգեւոր եղբայրներուն եւ բոյրերուն, որպէս զի փութան Նիւ Մեքսիքո նահանգը եւ լծուին կրօնադաստիարակ-

չական հոգեւոր աշխատանքի: Իր խնդրանքին առաջին պատասխանը եկաւ Քէնթաքի նահանգի Լօրէքքօ Քոյրերէն: 1852ին եօթ բոյրեր, նամբորդութեան տաժանելի եւ դժուարին պայմանները յաղթահարելու կամով, նամբայ կ'ելլեն դէպի Սանթա Ֆե քաղաքը:

1853ին, անոնք կը հիմնեն աղջկանց վարժարան մը եւ կ'ունենան 300 աշակերտներ: Լամի Եպիսկոպոսը, որ մեծապէս սատար կը հանդիսանար մայրապետներու նուիրական աշխատանքին, կ'որոշէ փոքր եկեղեցի մը կառուցել վարժարանի կողքին, յար եւ նման Փարիզի *Sainte Chapelle* տաճարին, որ հրապուրած էր եպիսկոպոսը իր տղայական օրերուն:

Ան Սանթա Ֆե կը հրաւիրէ տաճարի ճարտարապետը՝ Անթուան Մուլին եւ իր որդին, որ նոյնպէս կը կրէր իր հօր անունը:

Այն օրերուն Լօրէքքօ Քոյրերը, կը կարողանան 30,000 տոլար հանգանակել այս մատուռի կառուցման համար:

Կոթիկ ճարտարապետութեամբ այս մատուռը՝ ունի 100 ոտք երկարութիւն, 26 ոտք լայնութիւն եւ 69.8 ոտք բարձրութիւն: Շինարարութիւնը տեւած է հինգ տարի: Մուլի ճարտարապետը Ֆրանսայէն բերել տուած է վարպետ շինարարներ, որոնք կարողացած են Փարիզի տաճարի կրկնօրինակը կառուցել Սանթա Ֆե քաղաքին մէջ:

Կը պատմուի, թէ շինարարութեան ընթացքին Մուլին որ յառաջացած տարիք ունէր, տեսողութեան դժուարութեան պատճառաւ վերջին երկու տարին գործը յանձնած էր իր երիտասարդ տղուն ու մեկնած Ֆրանսա:

Մատուռը վերջապէս կը կառուցուի առանց վերնատուն առաջնորդող աստիճաններու, ինչպէս այն օրերուն սովորական էր եւրոպայի մէջ, որովհետեւ մեծ բաժին պիտի առնէր՝ հաւատացեալներուն սահմանուած աղօթատեղիէն: Յետոյ... 1800ական բուսականներուն եւրոպայի մէջ իգական սեռին արտօնուած չէր անգամ՝ մաս կազմելու երգչախումբերուն: Ուստի մարդիկ՝ որպէս երգչախումբի անդամներ, փայտեայ աստիճանով դիրութեամբ կարող էին վերնատուն բարձրանալ եւ Ս. Պատարագը կամ այլ արարողութիւններ երգել վերնատունէն:

Լօրէքթօ Քոյրերուն եւ մանաւանդ վարժարանի աշակերտուհիներուն համար, մեծ անպատեհութիւն ու դժուարութիւն մը ստեղծուեցաւ, երբ անոնք հարկը կը զգային իրենց երկա՛ր զգեստներով 20 ոտ փայտեայ աստիճանի մը վրայ վերնատուն բարձրանալու:

Մայրապետներուն համար անհասկնալի էր, աստիճանի մը չգոյութիւնը:

Այս պատճառաւ ալ, քանի մը տարբերակներ կային այդ օրերուն, որ խորապէս կը չարչրկէին քոյրերը: Արդեօք նարտարապետը հարկը չզգա՞ց աստիճան մը կառուցանելու: Արդեօք մոռցուեցա՞ւ երբ գլխաւոր նարտարապետը անհանգստութեան մը պատճառաւ վերադարձաւ Ֆրանսա: Կամ արդեօ՞ք կրտսեր Մուլին որ գինեմով մըն էր, երբ հիւանդացաւ ու մեռաւ, ոչինչ յայտնած էր իր գործընկերներուն:

Ուրեմն ի՞նչ ընել:

Շինարարութիւնը հասած էր իր աւարտին: Նկատի ունենալով որ սովորական աստիճանի մը կառուցումը բաւական մեծ տեղ պիտի խլէր մատուռէն, Լօրէնքթօյի հաւատացեալ քոյրերը,

որոշեցին դիմել երկնային միջամտութեան: Անոնք որոշեցին իննը օր ծով պահել ու աղօթել Հայր Յովսէփին, որ կը նկատուի հովանաւոր սուրբը ատաղձագործներուն եւ շինարարներուն:

Հաւատացեալ մայրապետներուն համար անպայման պատասխան մը պէ՛տք էր որ ըլլար:

Եւ պատասխանը չուշացաւ:

Ծովապահուծեան եւ աղօթքի իններորդ օրը, մինչ Լօրէքթօյի Քոյրերը կ'աղօթէին մատուռին մէջ, ներմակամօրուս չափահաս մարդ մը Քոյրերուն վարժարանը գալով, կ'առաջարկէր, իրենց փափաքած աստիճանը կառուցել: Մեծաւորը անմիջապէս գործի կ'ընդունի զայն:

Այն օրերուն ամօք կը սեպուէր իգական սեռին, յատկապէս քոյրերուն կամ վարժարանի աղջիկներուն համար, խօսքի բռնուիլ յատկապէս արական սեռին հետ:

Կարելոր է նաեւ նշել, թէ այն օրերուն մասնակի վճարումներու սովորութիւն իսկ չկար: Արհեստաւորը հարկ էր որ նախ գործը վերջացնէր եւ ապա պահանջած գումարը ստանար: Ուստի Լօրէքթօ Քոյրերուն տոմարին մէջ, ո՛չ մէկ արձանագրութիւն գոյութիւն ունի վճարումի համաձայնութեան մասին, այլ միայն յիշատակութիւն կայ թէ չափահաս մարդ մը, աւանակի մը հետ եկած էր աստիճան մը կառուցանելու:

Մարդուն ձեռքին մէջ նշմարուած են մուրն մը, սղոց մը եւ ատաղձագործներու յատուկ գծաքաշ մը:

Անձանօր ատաղձագործը միայն խնդրած էր, որ ո՛չ ոք չխանգարէր իր աշխատանքը՝ մինչեւ գործին աւարտը:

Մայրապետները սիրով կատարած են անոր խնդրանքը:

Վերջապէս աստիճանը շինուած

է վեց ամսուայ ընթացքին:

Երեսուներեք հաւասար փայտի կտորներ կը լրացնեն աստիճանին բարձրութիւնը՝ դէպի վերնատուն, երկու անգամ ինքն իր վրայ դառնալով օդին մէջ, առանց կեղրոնական սիւնի: Հետաքրքրականը այն է սակայն, որ ատաղձագործը, ոչ մէկ գամ գործածած է եւ ոչ ալ խէժ:

Ամիսներ ետք... Քոյրերուն մեծաւորը՝ զգալով թէ ոչ մէկ ձայն կու գայ մատուռէն, ներս կը մտնայ, կը տեսնէ աստիճանը, որ շատ քիչ տեղ գրաւած է եկեղեցւոյ յատակագիծէն, եւ երբ կը փորձէ իր ուրախութիւնն ու գոհութիւնը յայտնել շինարարին... կ'անդրադառնայ որ ան մեկնած էր արդէն: Լօրէքքօ Քոյրերը ի գուր փնտռած են անձանօք վարպետ ատաղձագործը, զայն վարձատրելու յոյսով:

Շինարարը մեկնած էր առանց իսկ «մնաքարով» ըսելու կամ աշխատանքին վարձքը պահանջելու:

Հետաքրքրականն այն է սակայն, որ ո'չ ո'ք նշմարած էր թէ գործածուած փայտերը ինչպէ՞ս եւ ե՞րբ բերուած էին մատուռը: Հետագային ճարտարագէտներ ու վարպետ ատաղձագործներ, շինարարներ, գործածուած փայտին տեսակն իսկ չեն գտած Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու տարածքին, եւ ապշահար դիտած են օդին մէջ բարձրացող այս անսովոր աստիճանը, որուն տուած են հրաշակերտ աստիճան անունը: Հետագային՝ Լօրէքքօ Քոյրերը գեղեցիկ փայտեայ ցօղերով եզերած են աստիճանները, դիւրաւ կարենալ բարձրանալու համար:

Լօրէքքօ Քոյրերուն հիմնած վարժարանը փակուեցաւ 1968ին, երբ աշակերտներուն թիւը նօսրացաւ, պետական վարժարաններու ձրի ուսման պատճառաւ, իսկ հողատարածքը ծախուեցաւ

1971ին: Սակայն եկեղեցին, որպէս ուխտատեղի եւ պատմական քանգարան, բաց կը մնայ տարին 364 օր: Մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի Ս. Մնունդին օրն է միայն, որ կը փակուի:

Եկեղեցին այժմ կը գործածուի հոգեւոր եւ այլ պատշան երաժշտական հանդէսներու, ինչպէս նաեւ խորհրդակատարութիւններու համար, հարսանիք, ամուսնական ուխտերու վերահաստատում, քաղման կարգ, եւ այլն:

Բազմահազար այցելուներ, աշխարհի չորս ծագերէն ուխտի կու գան այս եկեղեցին եւ հիացմունքով կը դիտեն հրաշակերտ աստիճանը, որ ճշմարտապէս եւ ո'չ կարծեօք մեր Տէրը պատասխանած էր հաւատացեալ Լօրէքքօ Քոյրերուն աղօթքներուն եւ խնդրանքին եւ երկնային միջամտութեամբ Հայր Յովսէփ, կառուցած է այս անսովոր ու գեղեցիկ փայտեայ հրաշակերտ աստիճանը, որ կանգուն կը մնայ 130 տարիէ ի վեր:

Դժբախտաբար այսօր մարդիկ հեռացած են Աստուծէ, եկեղեցիէ, հաւատէ...: Հայ մարդը գիտէ՞ արդեօք իր Լուսաւորիչ Հայրապետին խօսքը, թէ «Հաւատի ճշմարտութիւնը լոյս է մտքի աչքերուն համար...» (Յանախապատում):

Ս. Գրիգոր Տաթեւացի կը գրէ. «Աստուած իշխանական հոգի տուած է մարդու եւ ծառայական մարմին»: Դժբախտաբար այսօր նիւթական աշխարհի ընձեռած այս մակերեսային երեւոյթները, աղօտած եւ աղարտած են մարդու հոգին: Այսօր շրջուած է Աստուծոյ պարգեւը, երբ մարմինը դարձած է իշխանական ու հոգին ծառայական:

Արանաս Աղեփսանդրացին մեզի կը յիշեցնէ... «Աստուծոյ ճանչնալու առաջին տեսակը ճշմարիտ հաւատքի դաւանութիւնն է» (Ս. Ա. Աղեփսանդրացի,

Յամենասուրբ երրորդութիւն): Իր կարգին, Հայ կղերը՝ եկեղեցւոյ Ս. Խորանէն ֆանիցս ֆարոգած է հաւատփ գորութեան մասին, ըսելով. «Եթէ մարդ մանանխի հատիկի մը չափ հաւատ ունենայ... կարող է լեռները շարժել»:

Այսօր տխուր պատկերը որ կը պարզուի մեր աչքերուն առջեւ, այն է... որ մենք՝ հոգեւորական թէ աշխարհական... առաջնորդ թէ անհատ, անտեղեակ կը մնանք մեր հոգեւոր հարուստ գրականութենէն, կամ մակերեսային երեւոյթով, բառացիօրէն կ'ըմբռնենք իմաստն անոնց: Որովհետեւ հեռացած ենք «Լոյսի շնորհէն», ճշմարիտ հաւատէն, մեր դաւանանքէն: Մեր Սուրբ Հայրապետներու հաստատած կանոնները, ոչ մէկ արժէք ունին

այսօր: Պահները, պէտք չէ խոչընդոտեն եղեր մեր օրերուն նւթական ակնկալիքները: Նիւրը՝ այնքան հրապուրիչ ու կախադրիչ եղած է՝ որ աղօթքը դարձուցած է շրթունքային ծառայութիւն, իսկ հաւատքը... նորածնութիւն: Ահա թէ ինչու... այս «ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻԻԸ» որպէս հեքիաթ բուի եւ գուցէ ծիծաղելի դառնայ բերահաւատներուն համար:

Օդին մէջ բարձրացող աստիճանը կանգուն է այսօր եւ 130 տարիէ ի վեր կը պատմէ Կաթողիկէ Լօրէթքօ Քոյրերուն հաւատփ գորութիւնը, եթէ... ականջ ունին լսելու: Եկեղեցւոյ հասցէն է, *Loretto Chapel, 207 Old Santa Fe Trail, New Mexico, 87501*:

## ՀՈԼԱՆՏԱՅԻ «ԽԵՆԹԸ»

- Հեռաձայն ունիս - ըսաւ կինս ընկալուչը երկարելով:

Նոր Տարի էր, Ս. Ծնունդ, հաւանաբար շնորհաւորող մը պիտի ըլլայ ըսի ես ինծի, ու ընկալուչը առնելով նկատեցի թէ հեռատիպ էր որ կուգար:

Սխալած չէի:

«Բարեւ Ձեզ» խորագրով եւ «Եկեղեցին Հայկական» ենթախորագրով, Յունուար 7, 2007 բուակիր նամակ մըն էր, որ կը ստանայի Հոլանտայի Ասսէն ֆաղաֆէն:

Կը կարդամ նամակը...

«Շատ Սիրելի եւ շատ յարգելի Հայրենակիցներ,

«Հայ ազգի ձուլման վտանգը արդէն իսկ մտել է մեր բջիջներէն ներս եւ ձուլումի հետեւանքները յստակ

հետքեր եւ ցաւալի վերքեր են բողոմ մեր հոգիներուն եւ մեր սիրտերուն վրայ:

«Հարց է ծագում, «Զուլուե՞նք թէ Մնանք»:

«2007 բուականի Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ առաջին Սուրբ Պատարագը տեղի պիտի ունենայ Շաբաթ օր, 27 Յունուար 2007ին, երեկոյեան ժամը 18:45ին, Ասսէն ֆաղաֆում, մեր բոլորի կողմից սիրուած եւ յարգուած հոգեւոր հայր Տաքեւ վարդապետի օրհնութեամբ:

«Հասցէն: *Talmastraat 111, 9406 KM Assen*:

«Զեր բոլորին ներկայութիւնը խիստ կարեւոր է:

«Մնամ Յարգանքով, Նիւրա»:  
Երկրորդ էջին վրայ, ուր վահան

Թէէեանի «Եկեղեցին Հայկական» քանաստեղծութիւնը կը շնչէր... ի գուր կը փնտռեմ Ծխական Խորհուրդի մը կամ հովիւի մը անունը: Ըստ երեւոյթին անհատական նախաձեռնութիւն մըն է եղածը, կը մտածեմ:

Մանկապարտէզի օրերէս ճանչցած եմ զինք, երբ կարմիր գոգնոց հագած, մեծ մօրը ձեռքէն բռնած դպրոց կու գար:

Թէպէտ մեծ մօրը խնամփին տակ մեծցած՝ սակայն որրի մը դառնութեան քաժակը ըմպած տղայ մըն էր ան, որքան ալ փորձէր ուրախ ձեւանալ իր ընկերներուն առջեւ: Երուսաղէմի Հայոց Վանքի խնկարոյր կամարներուն տակ հասակ առած, իր ուսումը ստացած էր վանքի Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանին մէջ: Մեզի համար ան Նիկողոս Հայրապետեան էր: Այդպէս ճանչցած էինք վանքի սա տղան՝ իր մանուկ տարիքէն:

Հաւատացեալ, քարի ու ազնիւ մեծ մայրը որքան կ'աղօթէր Ս. Յակոբին, Ս. Գլխադրին՝ իր դստեր եւ թոռնիկին համար:

Հայրը ռուս էր, որ փոքր տարիքէն թողած էր կիներ ու միակ գաւակը՝ ու հեռացած Ս. Քաղաքէն: Մօրը հիւանդութիւնը պատճառ դարձած էր որ Նիֆոլան մեծնար մեծ մօր խնամփին տակ:

Փոքր տարիքէն իսկ, զոհողութիւնն ու ծառայութիւնը մաս կը կազմէին իր ազնիւ մարդկային նկարագրին, եւ ան օգտակար կ'ըլլար քոլոր անոնց, որոնք կարիքը կ'ունենային Նիֆոլային:

Երուսաղէմի ֆաղափատնետեսական իրավիճակին պատճառաւ, շատեր հեռացան Ս. Քաղաքէն: Նիֆոլան իր կարգին, ծանօթանալով Հոլանտուհի զբօսաշրջիկի մը, կեանքի նակատագիրը

կապեց անոր հետ, ընդմիշտ հեռանալով Երուսաղէմէն:

Շատե՛ր Միջին Արեւելի տագնապին պատճառաւ հեռացան ոչ միայն իրենց ծննդավայրէն, այլեւ իրենց եկեղեցիէն, քիչ մըն ալ հայութենէն:

Նիֆոլան սակայն, ուր որ գնաց հայութիւնը, եկեղեցին, հաւատքը, հայոց պատմութիւնն անգամ սիրտին մէկ անկիւնը ծուարած, տարաւ իրեն հետ:

Հակառակ օտար ամուսնութիւն կնքելուն, զաւակներն անգամ հայերէն կը խօսին, կը գրեն, կը կարդան, կ'երգեն, կը նուագեն, մաս կազմելով հայկական ձեռնարկներուն:

Ինքն էր որ Հոլանտայի մէջ, մէկ միևնակ պայմարեցաւ ու յաջողեցաւ Ասսէն ֆաղափին մէջ Եղեռնի Նահատակներու յիշատակին յուշակոթողը կանգնեցնել ի գին մեծ զոհողութիւններու եւ քաղով խոչընդոտներու: Հակառակ թրքական կառավարութեան տարած բռնուն պայքարին, Հոլանտական Արդարադատութեան Նախարարութիւնը, վճիռ կ'արձակէր ի նպաստ հայազգի Նիֆոլային:

Հայրենիքով ու հայութեամբ տոչորտոյ սա տղուն կեանքը, լոկ պայքար մը եղաւ Երուսաղէմէն՝ Հոլանտա:

«Հայ ազգի ցաւը ինչպէ՞ս նկարագրեմ... չգիտեմ» կը գրէ վերջերս... «Իմէյլ»ով առաջած նամակին մէջ:

Յաւը՝ Հայաստանէն եւ Սովետական նախկին երկիրներէ Հոլանտա գաղթած հայերու իրավիճակն էր, որ կը տառապեցնէր զինք: Սպիտակ Զարդի ճիրաններուն ինկած հայութեանը փրկելու համար, ոչինչ կը խնայէր ան: Քանի մը տարի առաջ էր, երբ ամէն ջանք ի գործ կը դնէր երեսնէն հազար հատ այրբենարան ձեռք ձգելու:

Նամակներ կը գրէր, հեռաձայններ կ'ընէր իր ծանօթներուն, բարերար մը գտնելու, «Մի ֆիչ փող»ի խնդրանքով... փրկելու պանդուխտ նոր սերունդը Ասսէնի:

«Մի ֆիչ փող պէտք է, հաւատա՛ ինձ, եթէ ես այս գործը չկատարեմ, այստեղ ձուլուած է մեր ժողովուրդը: Աղանդաւորներու գիրկը ինկած են, եկուր ու տես, այս գաղութով հետաքրքրուող մէկը չկայ:

«Հիմա Ասորիներու եկեղեցին վարձեցի, որ գէթ՝ ամիսը անգամ մը, մեր ժողովուրդը հայկական Ս. Պատարագ մը տեսնէ: Հայ Առաքելական եկեղեցիէն չհեռանայ, հայութիւնը ապրում դառնայ եւ ո՛չ ձուլում»:

Հեռախօսի ընկալուէր ձեռքիս, կը զգայի հոգեկան տագնապը Հոլանտայի սա «Խենթ» տղուն, որուն մէջ հայու արիւնը կ'եռար, հոգեկան տագնապի աստիճանի մը չափ, ու իր ընտանիքին՝ անձնական մտահոգութիւնները թողած, աւելի մեծ ընտանիքի մը, հայ գաղութի մասին կը մտածէ... այրբեմարան, եկեղեցի, Ապրիլ 24ի յիշատակում, եւ հիմա...

Հիմա հայկական հսկայ Խաչքար մը պիտի գետեղէ Ասսէնի գլխաւոր մէկ հրապարակին վրայ, ի յիշատակ մէկ ու կէս միլիոն՝ առաւել մէկ՝ ՀՐԱՆԴ

ՏԻՆՔԻ յիշատակին, կրկին արծար-ծելով Հայ Դատը, Եւրոպայի սրտին վրայ:

Հարկ կա՞յ ըսելու որ Խաչքարը արդէն հասած է Ասսէն, եւ արտօնագիրը տրուած:

Մինչ՝ հայ բարերար մը կ'ուշանայ ձեռք երկարել սա «Խենթ»ին, ան նիւթական ըղձաճանքներու մշուշին մէջ կորսուած իր հայրենակիցները, կը փորձէ փրկել Հայ Առաքելական Ուղղափառ եկեղեցիի ձայնով... կրօնքի ձայնով:

Այժմ Ասսէնի մէջ ամիսը անգամ մը կը մատուցուի Ս. Պատարագ: Հայ վարդապետ մը, սարկաւագ մը կու գան Ամսթերտամէն, ու հիւրը կ'ըլլան Նիֆոլային:

Բայց... այս բոլորը կ'ըլլան փողով:

Փողը կրնայ ուշանալ, սակայն Հոլանտայի սա «Խենթ» տղան, որուն հաւատքի կրակը չէ՛ սպառած եւ որուն կամքը տկարութիւն չի՛ ճանչնար, իր անձը մոռցած՝ կը վազէ տարագիր հայու բեկորները փրկելու, իր գիտցած ձեւով, իր գիտցած ճամբով... Հայո՛ւ յամառութեամբ, անձնագոհողութեամբ:

Ահա՛ նուիրումը կոչեցեալին, Հոլանտայի ազգային «Խենթ»ին:

«Մի ֆիչ փող ուղարկեցէ՛ք» պիտի գրէր Օտեան:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ